

Prof. UAM dr hab. Katarzyna Segiet
Wydział Studiów Edukacyjnych
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu

Poznań, 02.08.2023

RECENZJA

rozprawy doktorskiej Pani mgr Anny Siemaszko pt. *Rodzina wspierająca w przestrzeni życiowej rodziny dysfunkcyjnej. Założenia a rzeczywistość*, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Barbary Kromolickiej, Uniwersytet Szczeciński. Szczecin 2023.

Pani mgr Anna Siemaszko podjęła w swojej rozprawie problem rodzin wspierających w przestrzeni życiowej rodziny dysfunkcyjnej. Jest to praca empiryczna z pedagogiki. Obejmuje swoimi badaniami obszary rozważań teoretyczno – badawczych z zakresu: pedagogiki społecznej, pracy socjalnej, pedagogiki rodziny, polityki społecznej. To niezwykle ważny i aktualny obszar problemowy w sensie teoretycznym (poznawczym), empirycznym (diagnostycznym) i projektowym (praktycznym).

Dociekania teoretyczne i badawcze na temat rodziny współczesnej są bogate i wielowątkowe, odsłaniają różne strony życia rodzinnego, a także jego implikacje społeczne, kulturowe i ekonomiczne dla jednostki ludzkiej, społeczności lokalnej i całego społeczeństwa. Powiększający się nieustannie stan wiedzy o rodzinie wraz z coraz to nowym warsztatem badawczym (zwłaszcza w latach 90.) odsłania panoramę tematyczną o charakterze interdyscyplinarnym takich dyscyplin naukowych jak, m.in.: pedagogiki, socjologii, psychologii, etnografii, medycyny, prawa, polityki społecznej, ekonomii. W ramach większości tych dyscyplin wyodrębniły się osobne działy wiedzy o rodzinie np. *socjologia rodziny*, którą reprezentują m.in.: Franciszek Adamski, Leon Dyczewski, Danuta Markowska, Zbigniew Tyszka, Maria Trawińska, Maria Jarosz i ostatnio Tomasz Szlendak, następnie wymienić możemy *psychologię rodziny* i jej reprezentantów w osobie m.in.: Marii Ziemskiej, Józefa Rembowskiego, Lidii Wołoszynowej, Zbigniewa Zahorowskiego, Stanisława Gerstmana, Kazimierza Pospiszyla, Piotra Poręby, Jana Rostowskiego, Marii Tyszkowej. Równocześnie wykorzystywana jest wiedza z *pedagogiki rodziny*, którą reprezentuje m.in. Henryk Cudak, Józefa Brągiel, Stanisław Kawula, Andrzej Olubiński, Maria Pielkova czy Andrzej W. Janke.

Ostatnio zauważamy szerokie zainteresowanie problematyką rodziny, które wynika nie tylko z jej szczególnej rangi w życiu człowieka, społeczeństwa, narodu, ale ze świadomości faktu wyraźnej dysfunkcyjności znacznej części współczesnych rodzin, której istotnym wskaźnikiem jest nasilanie się różnych form patologii. Zainteresowanie polityków, przedstawicieli nauk społecznych a w szczególności pedagogów o przyszłość rodziny, jednostki i społeczeństwa staje się głównie wyzwaniem i zadaniem społecznym szukania przyczyn dezintegracji rodzin, konstruowania programów naprawczych, kompensacyjnych z udziałem różnych instytucji rządowych i pozarządowych. Tak widziane zadanie przyjmuje często w naukach pedagogicznych charakter interwencyjny. Należy jednak zaznaczyć, iż jest także wstępem do projektowania działalności profilaktycznej, resocjalizacyjnej, rozwojowej, niekiedy ujętej w formie pomocowej, ratowniczej oraz terapeutycznej.

Tak więc pedagoga interesują wszelkie precyzyjnie sporządzone diagnozy czynione przez różne nauki tak zwane podstawowe, które dostarczają wiedzy o okolicznościach, czynnikach warunkujących stan deprivacji społecznych w życiu rodziny współczesnej. Są one dwojakiego rodzaju:

a) wzmacniające rodziny w ich akceptowanej i oczekiwanej tym samym społecznej postaci. Przykładem są tutaj wszelkie obecne w propozycjach pedagogicznych koncepcje inicjujące i doskonalące jej (ich) współpracę z instytucjami edukacyjnymi, opiekuńczymi, radzącymi, angażującymi (np. w formy czasu wolnego) a także wyręczające ją (e) z tradycyjnie pełnionych funkcji (np. przygotowania do zawodu) oraz

b) wspierające rodzinę (y) w sytuacji słabnięcia (a nawet destrukcji) jej (ich) zaangażowania w realizację przypisanych im społecznie (a nawet instytucjonalnie) funkcji względnie wyręczający ją (je) w ich nieporadnym i/lub patologicznym bytowaniu i społecznej obecności. W tym drugim przypadku zdaniem Jerzego Modrzewskiego pedagogiczne propozycje przybierają postać koncepcji zmierzających do łagodzenia, ograniczania bądź przewyciężania tak zwanego *społecznego problemu rodzinnego* (należy wspomnieć, iż teoria problemów społecznych konstruowana jest w nauce socjologicznej od prawie 100 lat).

Zakłócenia w funkcjonowaniu rodziny były i są wkomponowane w ogólne kształty i formy życia rodzinnego. Do polskich problemów społecznych najczęściej wymienianych w literaturze przedmiotu zaliczyć możemy m.in. problem biedy, bezrobocie (pasożytnictwo), bezdomność, dyferencjację norm i wartości, konflikty małżeńskie i rozwody, którym towarzyszy niejednokrotnie alkoholizm i przemoc w rodzinie. Układają się one w dynamicznie komponujący się syndrom, umownie można zdefiniować i określić mianem *polskiego problemu rodzinnego*.

Komentarz do przedstawionej recenzji rozprawy doktorskiej obejmuje:

1. Ocenę struktury pracy
2. Merytoryczną ocenę rozprawy
3. Uwagi szczegółowe
4. Wniosek końcowy

1. Struktura pracy

Przedstawiona do recenzji praca liczy 235 stron. Praca składa się ze wstępu, trzech rozdziałów. Pierwszy rozdział ma charakter teoretyczny, rozdział drugi przedstawia metodologię podstaw badań własnych. Rozdział trzeci prezentuje materiał empiryczny. Całość zamyka zakończenie oraz stosowna bibliografia, aneks i streszczenie.

We *wstępie* Autorka pracy uzasadnia wybór obranej problematyki. Określa przedmiot badań pracy, jej cel, strukturę wyjaśniając jej logikę i sens.

W rozdziale pierwszym pracy zatytułowanym *Rodzina jako środowisko opiekuńczo – wychowawcze liczącym* (92 strony) Autorka na potrzeby pracy przyjmuje za podstawę teoretycznych i prezentowanych badań systemowe ujęcie rodziny, polegające na uznaniu tezy, zgodnie z którą przyjmuje się, iż osoby wchodzące w skład systemu rodzinnego są wzajemnie od siebie zależne, a rodzina stanowi „złożoną zintegrowaną całość, charakteryzującą się zorganizowanymi wzorcami interakcji, które przybierają cyrkularną formę (piszą o tym m.in. nie wspomniani przez Autorkę, Minuchin, Tyszkowa, de Barbaro, Braun – Galkowska). Prezentując to zagadnienie wychodzi od przedstawienia rozumienia rodziny przez różne dyscypliny naukowe. Dokonuje próby usystematyzowania wiedzy dotyczącej istoty systemu rodzinnego charakteryzując jego cechy. W dalszej części pracy Autorka przedstawia charakterystykę modelu rodziny dysfunkcyjnej ukazując konsekwencje sytuacji dzieci doświadczających sytuacji trudnych w rodzinie zagrożonej. W kolejnych podrozdziałach opisano syntetycznie regulacje prawne i działania mające na celu ochronę rodziny w celu zabezpieczenia sytuacji dziecka w rodzinie problemowej. Przybliżono historię opieki ukazując kierunki przeobrażeń systemu opieki nad dzieckiem pozbawionym opieki rodzicielskiej. Wśród mnogości prezentowanych treści wskazano m.in. na ważną kwestię dotyczącą rodziny i pieczy zastępczej nad dzieckiem w perspektywie zasady pomocniczości, która jest istotnym obszarem analiz i badań w pedagogice społecznej i kluczowym elementem racjonalnej polityki społecznej (s.50). Rozdział pierwszy teoretyczny kończy rozumienie i opis modelu rodziny wspierającej (m.in. za Elżbietą Bielecką, s.87) jako jednej z form wsparcia dla rodzin z problemami opiekuńczo – wychowawczymi. Opierając się na wybranej literaturze ukazano główne

założenia i rozwiązania dotyczące funkcjonowania rodziny wspierającej, które określają artykuły 29–31 Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (s. 85 - 87). Podsumowując swoje rozważania Autorka ostatecznie uznaje rodzinę wspierającą za rodzaj usługi społecznej. Na potrzeby pracy przyjmuje definicję Barbary Szatur – Jaworskiej usługi społecznej pisząc, że *są to czynności podejmowane w celu bezpośredniego zaspokajania ludzkich potrzeb i nie polegają na wytwarzaniu dóbr materialnych; służą zaspokajaniu indywidualnych potrzeb jednostek i rodzin, choć ich jakość i dostępność ma wpływ na funkcjonowanie szerszych zbiorowości i grup społecznych; mogą być finansowane, organizowane i dostarczane zarówno przez instytucje publiczne jak i niepubliczne – prywatne; uzyskiwane są bez ekwiwalentnie częściowo odpłatnie lub w pełni odpłatnie* (s. 83). W sposób syntetyczny Autorka zaprezentowała zadania oraz proces rekrutacji i ustanawiania rodziny wspierającej odwołując się do Ustawy o wspieraniu rodziny, art. 30, pkt. 1. W części końcowej rozdziału zasygnalizowano rolę ośrodka pomocy społecznej w realizacji tej formy działań pomocowych, które w znacznym stopniu mogą przyczynić się do podniesienia efektywności pracy socjalno-wychowawczej z rodziną problemową.

Rozdział drugi pt. *Metodologiczne podstawy badań własnych* przedstawia uzasadnienie tytułu dysertacji i przyjętą strategię badań jakościowych. Opisano przedmiot, cel badań, problemy badawcze, metody, techniki i narzędzia badawcze. W rozdziale tym omówiono także organizację i teren badań. Przedmiotem badań w pracy jest *określenie specyfiki i rzeczywistego znaczenia rodziny wspierającej w procesie wsparcia rodzin dysfunkcyjnych w konfrontacji z przyjętymi teoretycznymi założeniami opisanymi w ustawie o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej* (s.95 – 96). Głównymi celami podjętej pracy jest cel teoretyczny dotyczący poszerzenia wiedzy odnoszącej się do rodziny jako środowiska opiekuńczo – wychowawczego, źródłach jej dysfunkcji, a także jej ochrony w świetle regulacji prawnych. Ponadto ukazano znaczenie wsparcia rodziny w kontekście polityki społecznej. Cel poznawczy dotyczy poznania procesu stawania się rodziną wspierającą, działań pomocowych i współpracy rodziny wspierającej z podmiotami w środowisku lokalnym wraz z jej oceną rodzin wspierających. Cel praktyczny zmierza do próby opracowania wskazówek regulujących kwestię powoływania rodzin wspierających, współpracę z pracownikiem socjalnym oraz rodziną wspieraną (s. 96 - 97). Sformułowano problem główny, który dotyczy rzeczywistego znaczenia funkcjonowania rodziny wspierającej w przestrzeni życiowej rodziny dysfunkcyjnej. Do problemu głównego podano problemy szczegółowe. W ramach strategii badań jaką wskazała Autorka pracy, teorię ugruntowaną (s. 95) dokonano operacjonalizacji badanych kategorii. W projektowanych badaniach jakościowych zastosowano metodę wywiadu skoncentrowanego na problemie. W

badaniu wzięło ostatecznie udział 9 rodzin wspierających (dobrych z listy przesłanej przez Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej) z województwa pomorskiego i mazowieckiego, jedna rodzina pochodziła z województwa śląskiego. Kontakt z wybranymi rodzinami wspierającymi dokonano za pośrednictwem Ośrodka Pomocy Społecznej. Wywiady miały formę rozmowy telefonicznej – telefon komórkowy. Rozdział kończy krótka charakterystyka osób biorących udział w badaniu (s. 104 – 105).

Rozdział trzeci zatytułowany *Rodzina wspierająca w przestrzeni życiowej rodziny dysfunkcyjnej. Założenia a rzeczywistość – analiza wyników badań własnych* zawiera opisy procesu stawania się rodziną wspierającą, działań pomocowych na rzecz rodziny wspieranej, współpracy z asystentem rodziny i pracownikiem socjalnym. Rozdział kończy ocena formy pomocy rodzinie dysfunkcyjnej w opinii rodzin wspierających.

Analiza wyników badań własnych Autorki oraz przytaczana literatura przedmiotu, dostępne regulacje prawne pozwoliły stwierdzić, że rodziny wspierające powołane w 2011 roku na mocy Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, są nadal mało upowszechnione i nie są jeszcze znaczącym elementem w realizacji polityki prorodzinnej. W opinii uczestników badania należy podjąć wielopłaszczyznowe działania mające na celu promowanie i upowszechnienie tej formy wsparcia.

2. Merytoryczna ocena rozprawy

Jest to rozprawa jak już wspomniałam wcześniej z pedagogiki z zakresu pedagogiki społecznej, pracy socjalnej, pedagogiki rodziny, polityki społecznej. Autorka podjęła się i zrealizowała aktualne i ważne poznawczo zagadnienie dotyczące próby odpowiedzi na pytanie, jakie jest rzeczywiste znaczenie funkcjonowania rodziny wspierającej w przestrzeni życiowej rodziny dysfunkcyjnej. Praca w swej treści nawiązuje do ciekawego obszaru dociekań naukowych, wpisuje się w niego i po części dopełnia zaproponowanymi analizami w oparciu o badania własne ukazując wybrany obszar innowacji pedagogicznych w praktyce pomocowej i kompensacyjnej. Słusznie Autorka zaznacza, że podjęte badania nie wyczerpują w całości omawianego zagadnienia, aczkolwiek stanowią one już pewną inspirację do dalszych pogłębionych badań dotyczących uwarunkowań funkcjonowania rodzin wspierających.

3. Uwagi szczegółowe

Uważna lektura i analiza opracowana w pracy doktorskiej skłania mnie do sformułowania pewnych uwag. Przedstawiony jeden rozdział teoretyczny oparty na podstawowej literaturze podejmuje zbyt wiele wątków. Narracja staje się prostą rekonstrukcją często lakoniczną, co

sprawia niedosyt merytoryczny. Uważam, że dobrze byłoby podzielić dociekania teoretyczne na trzy podstawowe rozdziały. Pierwszy podejmujący zagadnienie rodziny dysfunkcyjnej, opisując jej obszary funkcjonowania w przestrzeni życiowej. Drugi ukazujący tło dziejowe ważne dla rozwoju badanego zjawiska z wyakcentowanym kontekstem instytucjonalnym dotyczącym systemu pomocy i opieki nad dzieckiem w Polsce oraz trzeci poświęcony rodzinie wspierającej jako jednej z form wsparcia dla rodzin problemowych. Przedstawione w taki sposób dociekania teoretyczne sprawiłyby, że analiza teoretyczna byłaby pogłębiona i rzetelna merytorycznie nawiązując do pojęć kluczowych znajdujących się w tytule rozprawy doktorskiej. Przedłożona praca wymaga także gruntownej korekty redakcyjnej i językowej. Przykładem jest m.in. podany nieprawidłowo przypis na stronie 77. Klasyfikacja wsparcia społecznego jest autorstwa Stanisława Kawuli (patrz opracowanie: Stanisław Kawula, *Pomocniczość i wsparcie. Kategorie pedagogiki społecznej*, Olsztyn 2002, s.9 a nie Ewy Włodarczyk jak podaje Autorka pracy. W opracowaniu należy także od początku przyjąć jeden sposób posługiwania się terminem określającym rodzinę dysfunkcyjną a nie stosować zamiennie z pojęciem dysfunkcjonalna.

Odczuwam pewien niedosyt w obszarze refleksji mającej rozstrzygać o wartości badań. W pełni akceptuję i rozumiem przyjęcie paradygmatu badań jakościowych. Jednakże, w rozdziale prezentującym założenia badawcze uzupełnienia i korekty w mojej ocenie wymagają problemy badawcze. Problem główny postawiony w pracy *Jakie jest rzeczywiste znaczenie funkcjonowania rodziny wspierającej w przestrzeni życiowej rodziny dysfunkcjonalnej?* (s.98) rozmija się z sformułowanymi problemami szczegółowymi, które dotyczą tylko procesu stawania się rodziną wspierającą. Brak odniesienia problemów do przestrzeni życiowej rodziny dysfunkcyjnej. Ma to swoje odniesienie także w podanych dyspozycjach do wywiadu (s.234). Uzupełnienia wymagałaby także informacja o próbie badawczej (s.104) o dokładny opis rodzin wspierających, przypominam są to badania jakościowe. Treści, które się pojawiają mają charakter zbyt lakoniczny.

Prowadzone badania i przyjęta przez Autorkę - teoria ugruntowana (s. 95) jest nie w pełni wykorzystana. To metoda badawcza, która zdaniem K. Koneckiego w książce *Studia z metodologii badań jakościowych*, 2000, której brak w bibliografii) stawia sobie za zadanie indukcyjne generowanie teorii z danych, a nie weryfikowanie uprzednio sformułowanych założeń, o których Autorka pracy pisze już we wstępie. Kategorie pojęciowe („teoria”) pochodzą od obserwowanych osób, prowadząc badacza do znalezienia czegoś nieoczekiwanego. Materiał badawczy nie opiera się na obserwacjach i wnikliwej analizie tekstów. Nie dowiadujemy się, jakie Autorka przyjęła podejście w ramach teorii ugruntowanej

(podejście konstruktywistyczne czy klasyczne czy może pragmatyczne), które różnią się między sobą epistemologią i założeniami dotyczącymi świata społecznego i stosunku do jego zmiany. Przedstawiona strategia badań jakościowych na próbie 9 wywiadów skoncentrowanych na problemie odbywała się przez telefon komórkowy (s.103). Nie jest to sytuacja sprzyjająca snuciu opowieści o której wspomina Autorka na s. 101. Wyniki badań jakościowych obudowane są dyskusyjną interpretacją jakościową (brak informacji o procesie transkrypcji danych jakościowych by przejść do kodowania i analizy danych). Pewnym niedostatkim tak nagromadzonej wiedzy może być i jest brak oryginalnych postaci analizowania problemów, stawiania oryginalnych tez. Trudno o nie w narracji budowanej przede wszystkim przez opis tego, co mówili wybrani respondenci przez telefon, bez szczególnego nacisku na własne pogłębianie wybranych obszarów poznawczych, co jest istotne w badaniach jakościowych. Zaproponowane odniesienia zaś do praktyki wydają się zbyt oczywiste. Mam wrażenie, że zabrakło systematyzacji zgromadzonych i przedstawionych wyników badań wyraźnie(j) ukierunkowanych na wytyczanie ciekawych dróg poznawczych. Chociażby na myślenie o rodzinie zobowiązujące wręcz do eksponowania jej możliwości, podkreślenia konieczności zwrócenia się w stronę zasobów, potencjałów i sił tkwiących właśnie w rodzinie, a także w jednostce.

4. Końcowy wniosek

Praca spełnia w stopniu podstawowym warunki i wkład w badania pedagogiczne dotyczące wskazanego problemu rodzin wspierających w przestrzeni życiowej rodziny dysfunkcyjnej. Ostatecznie przedłożoną pracę oceniam pozytywnie.

Stwierdzam, że rozprawa doktorska Pani mgr Anny Siemaszko pt. *Rodzina wspierająca w przestrzeni życiowej rodziny dysfunkcyjnej. Założenia a rzeczywistość*, odpowiada warunkom i wymaganiom stawianym w Ustawie o stopniach i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki z dnia 14 marca 2003 (Dz. U. Nr. 65poz. 595, z późniejszymi zmianami), zgodnie z którą jest prowadzone to procedowanie, dlatego upoważnia mnie to do wniosku o dopuszczenie Pani mgr Anny Siemaszko do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Katarzyna Segiet
